

Az örmény költészetéről.

— Leist Arthur „Örmény költők“ című könyvének előszava. —

Az örmények költészete régibb, mint minden más élő ázsiai nemzeté; azonban eredeti termékeik csak csekély töredékekben vannak fentartva.

Mint Chorenei Mózes történetíró mondja: Az örmények élet-idejükben — a mi időszámításunk szerint a negyedik századra esik, — ősi történelmüket, mely részint szóbeli hagyományokban, részint könyvekben volt letéve, — nagy kiterjedésben művelték. Maga Chorenei beismeri, hogy „Örményország történelme“ című munkájának megírásánál az említett forrásokat használta,

A hős-dalokat szakavatott énekesek pámpirén (*αυτοβήνη*, cimbalom, cymbalum, *ζυμβάλον*) kísérete mellett dalolták; ezek azonban századok folytán teljes feledékenységbe mentek. De elenyészett a középkori örményeknek világi költészete is — egészen.

Az örmény irodalomnak úgynevezett klasszikus korszaka csak is vallásos költészetet mutat fel, a melyben néhány lelkes költők: mint Nerszesz Schnorháli valóban kitünő műveket szolgáltattak.

A jelesebb himnusokat (*ζυμμιούδιον*: sárágán, canticum, melos), melyek a „sárágnoczh“ című egyházi könyvbe vannak összegyűjtve, mai napság is éneklük.

A mechitharisták által a 17-ik században új életre keltett örmény irodalom a világi költészet föllendítésére szinte semmi befolyást sem gyakorolt; minthogy ők ó-örmény nyelven irtak és csak is a vallásos költészetet művelték, s csak századunkban tértek át általánosabb tárgyra.

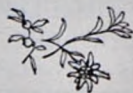
Az említett korszakra esik az örmény költészet föllendülése, a mely Konstantinápolyban és Kaukásiában szinte igyidőben mutatkozott. — A török fővárosban Durián és Besiktáslián voltak az elsők, kik szívhez szóló hangokat pengettek, míg Kaukásiában Ábovián, Bodenstedtnek barátja és Pátkánián Ráfáel, a német romantika befolyása alatt érzelmeiket és gondolataikat dalokba öntötték. Ezen első költők iránt azonban földiek érzelm-világa meglehetősen idegennek maradt; minthogy az örményeknél semmi sem áll távolabb, mint a romantikus érzelm-dagály! . . .

Utódaik sem tudták e sajátságot a nép szívéből kirtani: és csak is többé-kevésbé utánzói voltak a nyugati iránynak. S így az örmény költészetnél is hiányzik a valódi nemzeti egyöntetű jelleg, a mi annak jelentőségét nagyban emelné. . .

Az itt közreadott költeményeknek gyűjteménye tudtommal az első, mely európai nyelven megjelent, és alkalmas lesz, az olvasónak az örmény költészetről egy — habár nem tökéletes, de főbb vonásaiban meglehetősen — hű képet nyújtani. Ha ez visszhangra talál, kedves kötelességemnek fogom tartani egy második bővített kiadást egybeállítani, és azt egy hosszabb irodalom-történeti bevezetéssel ellátni. . .

Az örmény irodalomnak mostani alakulási állapota oly belbecsű, s a korszerű nyugati irodalommal annyira össze van szöve, hogy úgy a tudósokra, mint a közönségre nézve igen érdekes az örmény költészetben — egy szellemileg kitünő kultur-népnek — a nyugati költészet befolyását föltalálhatni. — Ezzel azonban semmi esetre sem akarom én az örmény irodalom eredetiségét (mely különösen a novella terén erősen fellépve, sok becseszt szolgáltatott) kétségbe vonni. Mindenesetre költészete is nagyobb jelentőségre fog jutni, mihelyt költők feladatukká teszik, — a népköltészetet venni mintaképül. . .

Simay Gergely.

Örményországon keresztül.

— Egy francia hölgy uti jegyzetei.*) —

Erivánban és az Ararátan.

Erivánban vártuk be a kongresszusnak ama tagjait, a kik kirándulást tettek Sardar-Bulaghras, az Ararátnek két csúcsát egybekötő hegyhátra. Alkalmunk volt teljesen megismerni a várost azon két nap alatt, a melyet falai között nyugalmas semmittevésel töltöttünk, mintha csak a tisztí karához tartóztunk volna az itt állomásozó helyőrségnek.

Eriván egyébként, különösen ősszel, egyáltalán nem mondható kellemetlen helynek. Tágas utcái vannak jól épült házakkal és szép kertekkel, melyekben a barackfák tölgymasságnyira nőnek fel. Kocsik robogása, karavánok átutazása, katonák felvonulása élénkíti s számos temploma, bazárja és moseája van. S mégis a szomorú hangulatnak egy neme uralkodik a városban. Az örmény lakosság fekete sapkát hord s az egész ruházatuk sötét színű. A perzsáknak is, a kik nagy számmal élnek Erivánban, fekete a ruházatuk. Még a helyőrség orosz tisztjeinek az egyenruhái sem oly gondozottak mint Tiflisben; úgy látszik, ritkábban van alkalmuk az udvarlásra, mint ott. Nem is létezik ebben a városban olyan clubb, a melyben a szabad ég alatt tánczólnának. Az egyetlen ének, melyet hallottam, a muezziné volt egyik minaret tetején.

Kevés nő látható az utcákon. A vagyonosabbak vajmi ritkán távoznak a kertjeikből; nyáron pedig a hegyek közé menekülnek a nagy forróság elől. A vendéglőben, melyben megszállottunk, egyetlen egy szolgáló sem volt; egy sárga arczú legény végezte a szobák takarítását.

A gyümölcs-evés, úgy látszik, fő szórakozása a lakosságnak. Zsúfolva vannak a bazárok szőlővel és barackkkal. Kenyérnek a lávást használják, puha tésztát, a melybe húst, gyümölcsöt, édességeket göngyölgetnek be. A szabadban, az utcákon sütik a pecsenyét, a sislik-et, melynek étvágykeltő szaga az egész levegőt betölti.

*) Mme Stanislas Mennier. De St. Pétersbourg à l'Ararat. Páris 1900.

Az egyes iparágak itt is, mint Tiflisben, különböző városrészeket foglaltak le maguknak. A mesteremberek, a narghile szivása mellett, nyitott boltokban dolgoznak. Igen előzékenyek és udvariasak a kereskedők; készséggel mutogatják az árúikat, még ha azt sejtik is, hogy nem áll előttük komoly vevő. Sokáig időztünk egy öreg perzsa kereskedőnél, a kinek boltjában mindent lehetett kapni, a mi a perzsa íráshoz és olvasáshoz szükséges. Az üzlete egy moseának a kapúja mellett volt. Virágokkal beültetett udvarára zárdaszerűen czellák nyitlak, a melyek elé terített szőnyegeken komoly tudósok társalogtak egymással.

Meglátogattuk egy másik mosea romjait is a félig lerombolt erődítések között, melyek a Zenga fölött uralkodnak. Közel van ide az eriváni kormányzók híres palotája, melyről csodás dolgokat beszéltek nekünk. Kisebb szobák által környezett nagy terme van, melynek tetőzetét s falainak egy részét összerakott kis tükrök borítják, a falak többi részén pedig festmények láthatók, állítólag a régi eriváni kormányzó-hercegek arczképei. Szökőkút csobogtatta a vizét egykor ezen a helyen, melynek egyik ablakából felséges kilátás nyilik az Ararátra.

Kárámjancz dr. vezetésével, a ki kalauzunk és tolmácsunk volt a városban, látogatást tettünk Sudáverdján Nerszesznél, Eriván püspökénél. Csak egy kert választja el a templomtól a terjedelmes s minden egyszerűsége mellett is elegans püspöki lakást. A püspök nagy nyájassággal fogadott bennünket; nem volt azonban jártas az európai nyelvek egyikében sem; Kárámjanczknak kellett tehát kölcsönösen tolmácsolnia a beszédünket. A terrasseról, melyen fogadott, a maga teljes pompájában lehetett látni az egész Ararátot. Távcsővel hosszasan szemlélgettem a hegyóriást, rá gondolva azokra a társainkra, a kik most hótakarta lejtőin időznek. Sejtelmem sem volt arról a szomorú drámáról, mely talán épen ekkor vette kezdetét.

Sudáverdján püspök megmutatta nekünk a legszebb holmijait, aranyozott elefántcsont püspöki botját s egy szőnyeget, melylyel a hivei ajándékozták meg. Aztán törökösen készített rendkívül finom kávét hoztak, a nőknek pedig bokrétákat. Sajnálkozással vettünk búcsút az érde-

mes főpaptól. Hosszú utunk folyamán sok jó baráttra tettünk szert. Mily kár, hogy mindjárt el kell veszítenünk őket, alig hogy megtaláltuk. . .

* * *

Másnap sűrű ködbe burkoloztak a hegyek s eső esett Erivánban. Késő este érkeztek vissza a sardar-butaghi kirándulók. Nem volt közöttük egyik utitársunk, Stöber, a ki a Nagy-Ararátra szándékozott feljutni. Oswald és Ebeling geologusok, a kiknek sikerült a feljutás, így adták elő a részleteket :

Stöberrel együtt szept. 29-én indultak el Aralykból s délutáni ötödfél óraker hagyták oda Sardar-Bulaghot egy orosz tisztnek és négy kozáknak a társaságában. Rögtönzött expeditio volt az egész, megfelelő előkészület, kalauz, meleg ruha és élelmiszerek nélkül. Az Ararátnak nincsenek mély szakadécai, 5211 meternyi magassága azonban s az oldalait borító láva és sziklatömegek rendkívül fárasztóvá teszik a felkapaszkodást, a mi rendszerint nincs veszélyekkel összekötve s nem kíván egyebet, mint erőt és kitartást.

Nem szabad azonban mégsem elhanyagolni minden gondosságot és elővigyázatot. Az évszak előrehaladott volta különben is megnehezíti a fölmászás esélyeit. Az éjszakák rémitően fagyosak ilyenkor négy-ötezer meternyi magasságban. S hibáztak utasaink avval is, hogy késő délután kezdték meg a hegymászást. Ilymódon mihamar tanyát kellett ütniök s másnapra igen sok maradt hátra az útból. Másnap az orosz tiszt, rosszulétről panaszkodván, két kozákjával együtt visszatért; a többi három kozák pedig, felszedvén a ruhaneműeket s az élelmiszereket, oly gyorsan kapaszkodott a hegyen felfelé, hogy tudósaink csakhamar elvesztették őket a szemeik elől. Egy idő mulva nézetkülömbőség támadt köztük arra nézve, hogy mily irányban haladjanak tovább. Stöber elhagyta a társait; harminczhárom éves, erőteljes férfiú létére, úgy vélte, elég tapasztalással rendelkezik a hegymászás terén, hogy egymaga is képes legyen feljutni.

Oswald és Ebeling esti 6 óraker értek fel az Ararát csúcsára. Mindössze csak három percig időztek ott; ször-

nyú nagy volt a hideg s az est-alkony is már beállott. Nem feküdtek le; egy sziklához támaszkodva igyekeztek kiverni szemeikből az álmat, mely már-már erőt vett fölöttük. A zsebeikben két tojást és két megfagyott almát találtak; harminczkét óra alatt ez volt minden táplálékuk. Egy pár keztyűjük volt, a melyet megosztottak s változtatva huzztak fel a kezeikre. Az arcukat s a kezeiket hódörzsöléssel védték a megfagyástól s kölcsönösen akadályozták egymást az alvásban. Csakis annak köszönhették a menekülésüket, hogy ketten voltak s örködték egymás fölött.

Alig mult el a rettenetes éj, megindultak s délutáni két óraker megérkeztek Sardar-Bulaghba. A leszállás felette kinos volt; Oswaldot majdnem agyonverte egy fejére hullott lávatömb.

Úti programmunk szerint másnap, okt. 2-án el kellett volna hagynunk Erivánt. De hogyan távozhattunk Stöber nélkül. Bizonyára eltévedt, bármely pillanatban hír érkezhett róla. Meg is indítottuk a nyomozást. Jutalomdíjat tűztünk ki annak a kozáknak a részére, a ki első hoz hírt a szerencsétlen fiatal emberről, a kit jó kedélyeért mindnyájan szerettünk s a ki társaságunk vezetőjének, Löwinson Lessingnek nagy segítségére volt a kirándulás anyagi részének az intézésében. Vladikavkasban ifjú neje és három kis gyermeke várokozik reá . . .

* * *

Vasárnap, okt. 3-a. Még mindig semmi hír Stöberről.

Nem maradhattunk tovább Erivánban. Avval vigasztaltuk magunkat, hogy Stöber talán Perzsiába tévedt, talán beteg és gondozzák, talán fogságba esett! A nehézkes szekereket, melyek Akstafából Erivánba hoztak, négyes fogatú könnyű phaetonokkal cserélték ki. Sietnünk kellett, hogy estére Alexandropolba érhessünk.

Átmegyünk az örményországi fensíkon, a melynek magassága meghaladja az 1500 metert. Az út rosszságáért bőséges kárpótlást nyújt a gyönyörű kilátás az Araxes völgyeire, a frissen esett hóban csillogó Ararátra s az Alagözre, Aлах szemére, mely azur tekintetét a két hegycsúc között reánk veti.

Galoppban kelünk át az Aparán folyón, egy vad hegy-szoroson, a mely fölött romba dőlt épületmaradványok láthatók. A távolban nagy örmény templomot és erődítéseket pillantunk meg, majd füzeknek és gyümölcsfáknak közegette egy népes helységet, Karbyt. Hantsalanban, a szép Araissar vulkán közelében reggelizünk. A társaság bőven el van látva élelmiszerekkel. Bort, kenyeret, hideg szárnyast osztanak szét. Dinnyével megrakott tevét hajtának el mellettünk. Nehány utitársunk megvásárolja a zamatos gyümölcsöket, a melyek egészen felüdítenek. Az egész falú oda gyűl s megbámul bennünket. Csokoládé szeleteket osztok szét a gyermekek között, a nagyobb leányokat pedig egészen boldogokká teszem néhány nekik ajándékozott hajtúvel.

Reggeli után Löwinson Lessing formaszerű előadást tart a vulkánokról, melyek bennünket környékeznek. Aztán ismét utra kelünk. A fensík kétezer meternyi magasságra emelkedik. Bash-Abaranban elérjük az Alagöznek első lejtőit. Szakácsot rendeltek ide, hogy számunkra ebédet készítsen. Az asztal a postahivatalban van felterítve. Csinosan öltözött hölgyek, kalappal a fejükön, be és kijárnak s kíváncsi szemekkel nézik az étkezésünket. A nap nyugovóra száll, midőn ismét kocsira ülünk. Magunkra vesszük, a mi takaró és köpeny rendelkezésünkre áll, majd az egész napi utazástól elbágyadva, álomba merülünk. Éjféle egy óra után lámpák világosságá tünik fel a távolban, s csakhamar egész kutyafalkának az üvöltése fogad Alexandrapol szélső házai között.

Megállunk a „Hotel d'Italie“ előtt, a hol kitünő vacsora várja a társaságot. Azt reméltük, hogy itt távirati értesítést fogunk kapni Stöberről. A tudósításnak semmi nyoma. Löwinson Lessing egészen le van verve. Ez az utazás, a melyet oly gondosan előkészítettek, a mely Vladikavkastól az Ararátig oly szerencsésen folyt le, ugyan csak gyászos véget ér . . .

— A befejező közlemény jövő füzetünkben. —

M. A.

A szép Katinka.

— Elbeszélés. —

Az „Armenia“ számára írta: **Kritsa Róza.**

I.

Ágopsa Katinka gyönyörű leány volt.
Szépségének híre ment a vármegyében.
Arca alabástrom, szemei ragyogók,
Hullámos dús haja olyan mint az ében.
Gyöngysor fogat takar korál-piros ajka,
Idomai teltek, ruganyos a lépte.
És ezüst csengéshez hasonló volt hangja.
Meg is akadt rajta a férfiak szeme.

Büszkék voltak reá édes anyja s apja.
Négy gyermekük között csak őt dédelgették.
És teljesítve volt minden kívánsága,
Borszékre vágyott és oda is elvitték.
Tett is nagy hódítást a fürdön Katinka;
Udvarlók sergétől volt folyton környezve.
A bálaknak ő volt mindig királynéja.
Nem is hívták máskép, mint a „fürdő szépe.“

Udvarlói közül egyet kitüntetett.
Neve Nagy Béla volt s gazdag földbirtokos.
Otthon ugyan másnak ígért már hűséget,
De Katinka nagyon számító volt s okos.
Ő így gondolkodott: „Lajos még csak jegyző;
Járásbíró mikor lesz azt Isten tudja.
S akkor is oldalán nem pompázhat a nő.
Sokkal külömb párti a gazdag Nagy Béla!

Ennek köháza van s kiterjedt birtoka;
Tart livrés inast is cselédjei között;
Szép lovai vannak s elegáns kocsija.
Igy nagy előnyben van Béla — Lajos fölött.“
A leánynak esze uralja a szívét:
Béla mellett a nő kényelmet élvezhet.
Neki fogja tehát nyujtani a kezét;
Vallott is már Béla forró hű szerelmet . . .

II.

A kivilágított diszes bálteremben,
Vígán szól a zene, a párok tánczolnak.
A szent István bálra, jönnek minden évben
Gyergyó-vidékéről, vigkedélyü ifjak.

Várterész Lajos is eljött, szíve vonzta,
Mivel hű szerelmét viszonzva hitte.
Ropogósan járja a csárdást Katinka.
Vágyakozva tapad rá a Lajos szeme.

A szép Katinkának kipirult az arca,
A táncznak hevétől. Ragyogó szemekkel,
Csábos mosolygással tekint tánczosára.
Lajos szíve megtelt a féltékenységgel.
Elhangzott a zene. Nagy Béla kiáltott:
„Ujra!” S tovább járta szilajon a csárdást,
A szép Katinkával. A vére forrongott
Lajosnak, látva a lánynak kaczérságát.

Csárdás végeztével, Katinkát tánczosa
Helyére vezette és leült melléje.
Hozzájuk ment Lajos, nagyon felindulva
S Katinkát az első négyesre felkérte.
„Köszönöm arra már foglalkozva vagyok”
— Felelt a szép leány Lajosnak hidegen. —
„De a másodikra nemde számíthatok?”
„Azt velem tánczolja” — szólt Béla hirtelen.

Lajos sarkon fordult s szó nélkül távozott.
Mély keserőséggel lett tele a szíve,
Hogy a szép leányban ennyire csalódott,
Szerelmével tehát őt csak hitegette! . . .
A természet elhagyta és szállására ment,
Hol azonnal tollat ragadott kezébe
És irt Katinkához érzékeny levelet,
A mint azt diktálta felizgatott vére:

„Szeretett Katinkám! Mire magyarázzam,
Az irántam való nagy hidegségedet?
Melyet én a bálban fájón tapasztaltam
S kínos gyötrő érzés járta át szívemet! . . .
Talán már megszűntél engemet szeretni
S szivedet egy másik férfi bírja mostan?
Vagy ha nem szerettél, kár volt ámitani!
Mivel akkor én csak játékszered voltam.

Édes jó Katinka! oszlasd el kételyem,
Mondd, hogy ez nem igaz, mert nemcsak szerettél,
De még most is szeretsz, hűn s igazán engem,
A kinek szívében csak a te képed él! . . .

Hogy nyugodt lehessenek, kérlek irj azonnal.
Változatlanul hü, szerető: Lajosod.“
Nem is késett a lány soká a válaszszal,
Mely nehány sorból állt és eképpen szólott:

„Édes Lajos! Ime az én válaszom ez:
A mi köztünk történt, ne vegye komolyan
S ne higgye, hogy engem a tréfa kötelez...
Bohó gyermek-ésszel bármit is mondtam.
Feledjen el engem s legyen olyan boldog
Más leánnyal, mint én. Óhajtja: Katinka.“
Lajosnak a szive kinteljesen dobog,
Hogy igaz szerelme így ki lett gúnyolva.

III.

Nyolcz év forgott már le az idő kerekén.
Ágopsa Bogdán, a szép Katinka apja,
Fűszerkereskedő s nehéz gond ül lelkén,
Mert nagy a családja s *leány még Katinka.*
Pedig mily reménynyel voltak ők eltelve,
Hogy gazdag pártíhoz fog majd férjhez menni;
Hiszen messze helyen híres volt szépsége.
Hej de az életben sokat kell csalodni!...

A csalodásoknak hosszú láncolata
Volt, az elmúlt nyolcz év Katinkára nézve.
A kiben úgy bizott, a gazdag Nagy Béla,
Kiért a szerető hü Lajost száműzte,
Nem jött el érette, pedig sokszor mondta,
Hogy más nem lesz soha az ő felesége,
Csak „a fürdő szépe“: a bájos Katinka.
Lajos is nemsoká' elment messze helyre.

Mily epedve várta jöttét Nagy Bélának,
Ki magáról többé nem adott életjelt.
A hogy akkor régen egymástól elváltak.
Pedig hányszor vallott forró hü szerelmet.
Oh te könnyen hívő Ágopsa Katinka!
Veled nem volt komoly szándéka Bélának.
Mulatott, mert így van a fürdön szokásba'
Birtokai pedig csak a holdban voltak...

Egyszer a hírlapból olvasta Katinka,
Hogy Lajos bíróvá előléptetve lett.
Feléledt lelkében a remény sugára...
Tollat vett kezébe s irt hozzá levelet.

Gyorsan fel is adta levelét a postán.
S izgatottan várta rá a feleletet,
Remény s kétség között. Nehány napra aztán,
A várva várt levél kezéhez érkezett.

„Édes Katinka! — a válasz imigy hangzott —
Nagy meglepetés volt a kegyed levele,
Mivel engem egykor visszautasított,
Azt hittem, hogy régen el vagyok feledve.
Hiszen Borszéken azt tanácsolta nekem,
Hogy feledjem el, mert kegyed nem szabad már.
Megértettem ebből s nagyon fájt a szívem —
Hogy kit úgy szerettem: gazdag pártira vár.

Szívemből köszönöm, hogy nekem gratulált
Kinevezésemhez. De az nagyon furcsa :
Másodszor írja most, hogy velem csak tréfált.
Szerelme tréfa volt — ezt a fürdön írta —
Most tréfának vallja, a mit a fürdön írt,
Azt állítva, hogy csak próbára tett engem.
— Oh akkor a lelkem, hogy zokogott, hogy sirt,
Mert igaz és forró volt az én szerelmem!

E sorait is csak tréfának kell vennem,
Hogy értem sok kérőt visszautasított,
S hogy mindig szeretett s szeret most is engem,
Kit egykor a fürdön, oly mélyen megbántott.
Egy kedves leánynyal én már jegyben járok.
Legyen kegyed boldog, ezt kívánom most...
Óhajtása betelt, mert én boldog vagyok!
És most Isten vele! Tisztelője: Lajos.”

Nagyon lesújtva lett a szegény Katinka,
Hogy szép levelére ilyen választ kapott.
Szégyenpirban égett alabástrom arca.
Könnyelműségeért eléggé meglakolt.
Ám azért Katinka nem tünődött soká
E bántalom fölött. Bizott szépségében,
Mely mindig hódított és elhatározá,
Hogy édes anyjával el-elmegy fürdőre.

Elsüggedve, búsan tekint a jövőbe
Katinka, ki egykor oly ünnepelt vala.
Ő a nyolcz év alatt járt is a fürdökre :
Tusnádra, Borszékre vagy Előpatakra ;

De sajnós, hogy haza mindig csalódva tért.
Mulatott eleget, voltak udvarlói,
De közülök egyik sem kérte meg kezét.
Nem is megy már többet ő férjet vadászni.

Okosan is teszi, ha az édes apját,
Azt a becsületes örmény kereskedőt,
Ki nagy gondok között tartja a családját,
Nem költeti többé s nem járja a fürdőt.
Katinka legnagyobb négy gyermeke között.
Utána két fiú: Lukács és Alajos.
A legkisebb: Mimi esinosan fejlődött,
Kedves hajadon és nagyon szorgalmatos.

Ágopsa Bogdán egy napon az üzletbe',
Levél olvasásba nagyon belemerült.
Csikszépvizről jött az, a sógora küldte
S gondok miatt felhős homloka felderült.
Az volt a levélben, hogy a jövő kedden,
Jön a sógor s vele egy jó módú férfi,
Ki nősülni akar s fogadják melegen,
Mert Katinka végett megy ő háztüznézni.

Árdzruni Tamás IX. századbeli örmény író.

Majdnem kortársa VI. János örmény patriarchának, csak valamivel élt későbbben. Eghisé vártábéd tanítványa volt.

A tizedik század kezdetén Kákig, az Árdzruni nemzetség feje és Vászburágán fejedelme, kitünt hazaszeretete és hősiessége által. Seregei győztek az ellenség felett, s nemzetfelei épen azért benne örömmel látták az örmény nemzet újjászületésének vezércsillagát. Hogy fegyvereinek dicsőségét a késő utódok is megtudják, megíratta Árdzruni Tamással a vitéz és dicső Árdzruni ősrégi örmény nemzetség történetét.

Már Kákig atyja megbizta volt Tamást az Árdzruniak történetének megírásával. Ez onnan derül ki, mert Tamás az előszó után Árdzruni Gergelyhez intézi szavait: *éngáleál ézhéramán bádviráni kha... czern 'i kordz árgi* — parancsodat megkapva — hozzá fogtam a történet megírásához.“ De már az I. könyv végén szavait Kákighoz intézi.

Nem csalódott Kákig atyja, Terenig Gergely és Kákig maga választásában; mert Tamás nemcsak kora legkiválóbb elméinek egyike volt, hanem maga is az Árdzruni nemzetségből származván, kiváló szeretettel csüngött nemzetsége ősi dicsőségén.

A történet megírása nem kis nehézséggel járt, mert a létező források, melyeket különböző időkből az örmény történetírók az utókor számára fentartottak, csak hiányos és összefüggés nélkül való adatokat szolgáltatnak nemzetségéről.

Forrásul használta Tamás műve megírásánál a szentírást, Euszebioszt, Africanust, Berosust, Manethont, caesareai Aristont, halicarnassusi Julianust, alexandriai Filót és másokat. Ismeri Herodot görög történetét is, s az ő előadása után ismerteti a perzsa történet azt a részét, mely vonatkozásban van az örmény történelemmel. Az örmény nemzeti történetírók sorában főleg Chorenai Mózeset veszi tekintetbe s az Árdzruni nemzetség történetének megírásánál felemlíti, hogy ugyane nemzetség genealogiájáról szólottak Verdánogh Mámbéré és testvérei Khertogh Mózes és Theodorosz is. E két történetírónak csak nevük maradt ránk és munkáik elvesztek. De mind eme történeti iratok tanúságait elégtelennek tartja Tamás és személyesen felkeresi a vidékeket és városokat, hogy régi felirataikból újabb adatokat találjon, melyeket a történetírók megőrizni elfelejtettek. Még a távolabbi vidékeket is felkeresé egész a Kaukázus hegyeiig. Említ egy helyütt, Árdzruni Kurkénre vonatkozó feliratokat; talált Dáronban, Ánczavácshiban és Árghnban is.

Igy jár el a távolabbi eseményekre nézve. De a közelebbi eseményekre nézve nem elégszik meg azzal, hogy bírálatot gyakorol fölöttük, hanem személyesen is meggyőződést iparkodik szerezni azok valósága felett. Azért mondja egy helyütt, hogy nem kőszá híreket beszél el, hanem igazságokat, melyeknek szem- és fültanúja volt (ágánádesz jév ágánacsálur). Így, mikor elbeszéli a szaraczen József megöletését, hozzáteszi „jész inkhnin ácskh imovkh deszi záirn záin, vor háreáln er ézná“ — „saját szememmel láttam az embert, a ki agyonütötte“ jév i némáne szdukeczhi vászén norá és folytatja tovább, „megbizonyosodtam tőle a dolog felől.“ Máshelyütt meg elmondja, hogy „Rësdunéáczh áschárhin mecs pázmáthiv ánczinkh ter gentáni jén, deszoghkh végájágán máhván Ábuszáhág*) jeránelvujn horocz h lész er bádmicshé mánramászén hánkámánkhé jév ir bádmutheán kërkhové ávánter hednoczh — a Rësduniak vidékén még sokan élnek, kik látták boldog Ábuszáhág vértanú halálát, kiktől az elbeszélő aprólékosan hallotta a történeteket és történetében leírva az utódoknak átadta.“

Tamás történetét négy könyvre osztotta. Fő célja volt, mint már mondtuk, az Árdzruniak történetét megírni — ez volt Kákignak, Vászburágán fejedelmének kívánsága is. De Tamás, sok örmény történész szokása szerint, történetét mindjárt Ádámtól és Évától kezdi és az emberiség eloszlásától és minthogy Hájknak vitézségét és Bélnak Hájk által való legyőzetését is elbeszéli, ez alkalommal a babiloniakról és mondáikról is beszélni kezd. Beszél azután az ásszir királyságról és Zoroaster és Mánithob vagy Manethov tanairól, továbbá Zoroaszter tanítása szerint Zérván fiainak Ormuzdnak és Árhimánnak királyságáról egyezően azzal az előadással, melyet Eznik és Eghisé is megőriztek.**)

*) Ábu (arab) = 'fiú', tehát „Száhágfi.“ L. Szongott Magyarhoni örmények genealogiája 12. oldal.

***) Ide iktatom be a „Hántesz Ámszorjáh“ legújabb füzetében (XIV. köt. 1830.) „Kérágán noruthium“: Irodalmi ujság

meséket is elmondja, melyeket az Ablasdan vidékén lakó Sächrikh nevű parasztoktól hallott. Átérve ezután Kürosz történetére, az asszirok bukására és médek uralkodására, az örmény uralom nagyobbodását és terjedését magasztalja. Azután beszél a perzsák gyengüléséről és maczedoniai Sándor világhódítását elbeszélvén, említi az Árdzruni nemzetségből való Ászut főnököt, Dárius fegyvertársát, kit a görögök elfogván, Sándor vitézségeért Ptolemaeusnak ad, ki őt Egyiptomba viszi és hadvezérévé teszi. Targyalja az Arsacidák történetét egészen az V. századig és minden király uralkodásánál felemlíti az Árdzruni nemzetséggel, vagy földjükön történteket, a mennyire adatai voltak reá. Kielégítő, részben újak is tudósításai Ársám, Erévánd, Árdásés királyok idejéről, hasonlóképen a Dértád után történt dolgokra vonatkozólag, tekintet nélkül említvén és bírálván a Mehruzsánhoz és Sávászphoz hasonló hitszegő Árdzruniak tetteit. Az Árságuniak történetének elmondásával befejezi Tamás történetének első könyvét.

Dr. Patrubány Lukács.

„Eznégáh meg nor ághpiurê észd Carriére-i -- Eznik egy új forrása Carriére szerint“ czimű, Dásián által irt czikk után azt a nevezetes összehasonlító irodalomtörténeti új felfedezést, melyet Carriére párizsi tanárnak köszönhet a tudomány. Carriére 1900. máj. 12-i kelettel kiadott kis értekezésében „La naissance d'Ormizd et d'Ahrimán d'après Théodore Bar Khouni, Eznik et Elisée (Paris 4° pp. 4) kimutatja, hogy 1. Bár Khuni assziri író közleménye Ormuzd és Ahrimán születéséről, kivonata egy sokkal régibb pehlevi szövegnek, hogy 2. Eznik e régi pehlevi eredetinek sokkal hivebb fordítását szolgáltatja és hogy 3. Eghisé Eznikből merített. Bar-Khuni Theodor szir szövegét kiadta M. Pognon, Inscriptions mandaites des coupes de Khouabis, II Partie. Paris 1899 p. 111. Az illető hely Eznik velencezi kiadásában a 113. Eghisé moszkvai kiadásában (kiadta Hovhánnszeán 1892) a 27. oldalon van. (Érdekkal várjuk Carriére ígért bővebb tanulmányát e nevezetes felfedezésére vonatkozólag. Dr. P. L.).

Nincs madárdal...

Nincs madárdal, nincsen virág a réten,
Te utánad fáj a szívem már régen,
Dörög a lomb, hullanak a levelek,
Begy szép lenne ez az élet te veled.

Sug az erdő felém hajlik a lombja,
Sugó erdő a fülembé susogja,
Az én szívem boldogsága oda lett:
Az a szép kis örmény leány másé lett.

Sallahi Róza.

SZAMOSÚJVÁR VÁROS

MONOGRÁFIÁJA

Irta: Szongott Kristóf.

(Huszonharmadik folytatás.)

Midőn tehát legalázatosabban bátorkodunk a magas kormány figyelmét az ez ügyben Szamosújvár szab. kir. város nemes közönységének velünk is közölt folyó év febr. hó 22-én tartott közgyűlésében s f. év ápr. 7-ről kelt, kellőleg okadatolt és ugyancsak a magas magyar kir. vallás- és közoktatásügyi miniszteriumhoz felküldeni határozott folyamódványára felhívni, egyszersmind tiszta önérzettel csatlakozunk nevezett atyánkfiai alázatos felterjesztéséhez, hódoló tisztelettel kérvén: méltóztasson a nagymélt. magy. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszterium ügyünknek jogosultsága és a fennálló alkotmányosság alapelveire való tekintettel, az idők és viszonyok mostohasága miatt eddig is elhalasztott örmény szer-tartású püspökség restauratioját Erdélyben Ő császári és apost. királyi Felségénél hathatós közbenjárásával kieszközölni, s ezen püspökség illó dotatioját az országgyűlésben megállapíttatni.

Levén a nagymélt. magy. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszteriumnak hódoló tisztelettel

Gyergyó-Szt-Miklós 1868. apr. 15. aláztos szolgálai:

Merza Antal örmény szert. lelkész és czimzetes esperes, Száva Gerő, Lázár Antal, Nádas Kristóf, Nádas János, Zakariás Zakariás, Merza Kristóf, Száva Antal, Novák János, Fejér Gergely, Bocsánzi Kristóf, Lázár Gergely, Kritsa Lukács, ifj. Lázár Zaki, Eránosz Jakab, Keresztes Kristóf, Kápdebo Jenő, Frunkucz Péter, Vákár Lajos, Vákár Kristóf, Drótos János, id. Kritsa Márton, Czifra Ferencz, Kopacz Antal, Ávéd István, Temesvári Imre, Tarisnyás János, Bogdán János, Karácson Alojzi, Vákár Gergely, Urmánzi István, Urmánzi Gergely, Nuritsán Lukács, ifj. Kritsa Márton, Bogdán Jakab, Császár István, Ávéd Kristóf, Csiki István, Bodó Kristóf.

*

1868. máj. 7-én tartott közgyűlésen hozott határozat értelmében felküldetett Budapestre Gajzágó Salamon és Simay Gergely országgyűlési képviselőkhöz.

Sz. 591—1868. Elnök főbiró jelentvén, hogy az idei febr. 22-én 254 szám alól megállapított fölhívásunkhoz az Erdélyben létezett örmény püspökség visszaállításáért és dotatiojáért hozzájuk intézett felszólítások következtében a más két község (Erzsébetváros és Csik-Szépviz) már régebben, a gyergyó-szentmiklósi azonban csak a mai napon vett levelében nyilvánította csatlakozását, felhívja a gyűlést intézkedni a már megállapított folyamodás előmozdítása felől.

Ezen felhívás folytán meghatározatik, miszerint az idei febr. 22-én tartott közgyűlésben a 254 sz. alól megállapított kérvény, valamint a csikszeptvizi és gyergyó-szentmiklósi örmény szertartású egyházak által ide küldött 401 és 504 számok alatt kelt kérvények is előmozdítás végett országgyűlési képviselők Gajzágó Salamon és Simay Gergely atyánkfiainak kézbesíttessenek, felkérve, hogy ezen kérést illő helyen benyujtani és e város közérdekeinek előmozdításában tapasztalt buzgalmukkal pártolni és annak pártolást szerezni sziveskedjenek.

Továbbá meghatározatik, hogy a szönyegen levő kérvény kinyomatván, az pártolásuk kikérése mellett küldessék meg a magyar- és erdélyhoni főtisztelendő püspöki karnak és kellő számú példányban — a képviselők között leendő kiosztás végett — képviselő atyánkfiainak, végre szükséges tudás végett közöltessek az Erdélyben és Magyarhonban tömegesebben együtt lakó örmény atyánkfiaival is.

Szamosujvár szab. kir. város közönségének máj. 7-én 1868. tartott közgyűléséből: Bárány főbiró, Korbuly Bogdán tanácsos, Kopár Simon képviselő, Voith főjegyző.

254—1868.

Nagyméltóságú magyar kir. vallás és közoktatásügyi miniszterium!

Az Ő császári és apostoli királyi Felsége által visszaállított alkotmány, a magyar korona országaiban lakó minden nemzetiségű, vallás- és egyházi felekezettel visszaadott önmagának.

Az alkotmány ezen áldásaiban részesülni óhajtván, az Erdély és Magyarhonban lakó örmény nemzet is, bátorodik mély tisztelettel a nagyméltóságú magy. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszteriumhoz folyamodni az iránt: hogy nemzet-egyéni élete és önfentartása lényeges föltételének, az egykor Erdélyben Szamosújvárt létezett örmény püspökség visszaállítását, Ő császári és apost. kir. Felségénél, hathatós közbenjárásával kieszközölni méltóztassék.

Tekintjük pedig az örmény püspökséget nemzeti életünk és önfentartásunk lényeges föltételül, és ép azért, annak restaurációjáért alázatosan esedezünk a következő okokból:

Az örmény nemzet, a kereszténység kezdetétől fogva, ha egyesült is hitben a római és görög egyházzal, — azoktól egy mindig külön álló osztályát képezte a keresztény egyháznak, mely az isteni szolgálatot a nemzetről nevezett ritus szerint saját, a latintól és a görögtől merőben különböző lythurgiája szerint anyanyelvén végzi.

Politikai létének ősi honában elvesztése után, egyedül egyházában él a nemzet, úgy eredeti honában Örményországban, mint azon kívül messze szétszórt állapotában.

Ezen egyház tartotta fenn nyelvét és nemzetiségét mind máig a szamosújvári, az erzsébetvárosi és a többi erdélyi örményeknek is.

Azonban egyházunk és vele összekötött nemzetiségünk Erdélyben bizonyos enyészetnek néz elébe, ha rajta egy nemzeti püspökség felállításával mielőbb segítve nem lesz.

Örmény püspök vezetése alatt jöttek be I-ső Apafi Mihály erdélyi fejedelem korában 1672-ben Moldovából Erdélybe az örmények.

Püspök vezetése alatt egyesültek a római egyházzal.

Verzereskul Auxentius apostoli helyettes és aladini fölszentelt örmény püspök tette le alapját Szamosújvár városának és élte fogytáig kormányozta az erdélyi örmény egyházat.

Verzereskulnak halála után addig is, míg a nemzet által tartandó választás folytán új örmény püspök nevezetné ki, az erdélyi örmények az erdélyi latin szertartású püspöknek felügyelésére bizattak; de csak ideiglenesen, és azon határozott kikötéssel: hogy ennek gondja legyen, miszerint az örmény ritus Erdélyben, Szamosújvárt és egyebütt sértetlenül fentartassék. A mi magában is tanúsítja azt, hogy e rendszabály csupán ideiglenes, s az uralkodó Felségnek az egyház fölötti főörködési jogából kifolyó közigazgatási intézkedés volt; s a mi még világosabban kitünik a dicső emlékü VI-ik Károly császár és apostoli királynak azon valóban atyai leg-

felsőbb elhatározásából, melynélfogva az erdélyi örmény püspökséget 1737-ki május 8-án visszaállíttatni legkegyelmesebben megrendelte, s egyszersmind ebbeli legmagasabb elhatározását a következő 1738 ik évi jan. 30-án a Szamosújvár városa örmény községének elzálogosított szamosújvári uradalomról kiállított Inscipcionalisban nyilvánította — s egyszersmind az örmény püspök asztalának fentartására 12 ezer frt tőkét alapított, addig is, míg e célra más fiscalis jóság avagy más alap eléadná magát. A mint azt az idézett okmánynak ide vonatkozó s másolatban legmélyebb tisztelettel **A** alatt csatolt szövege bizonyítja.

Hasonló szándékkal volt VI-ik Károly császárnak leánya és az uralkodásban utóda a dicső emlékü Mária Terezia Ő Felsege is, ki egy 1746-ban decz. 3-án kelt és akkori kincstárnok báró Bornemissza Ignácához intézett legfelsőbb leiratában, az erdélyi örmény püspöknek mielőbb bekövetkezendő kinevezését helyezi biztos kilátásba.

Ezen érdekes okmánynak másolatát tiszteletteljesen mellékeljük **B** alatt.

Másfelől a római szentszék is maga részéről, a vele hitben egyesült erdélyi örményeket anyai gyöngédséggel ápolta, gyámolította, lelki szükségeinek pótlásáról gondoskodott. Saját költségén egyházi könyveket nyomtatott, és a világhírű római hitterjesztő társulat collegiumában papokat nevelt számára.

A római szentszék soha sem bocsátotta ezen egyházat az erd. latin szertartású püspökök lelki joghatósága alá, jóllehet azt ezek megnyerni többször megkísérelték; hanem a joghatóságot magának tartván fenn, ezt a „Propaganda“ utján közvetlen maga gyakorolta, mintegy nagyfontosságú missiói állomás fölött, mely magát képezte, a katholicismusnak a szomszéd Dunafejedelemségekben és beljebb Keleten nagy számmal lakó nem-egyesült örmények közti terjesztésére.

Ily célból időről-időre apostoli visitatorokat küldött le hozzájuk, és viszont papjaik közül nem egyet alkalmazott külföldi missiókra.

Ezen magatartás és intézkedések által az apostoli szentszék fentartotta magának a jogot és nyitva az utat, az erdélyi örmény püspökségnek a kormány beleegyezésével, bármikor is visszaállítására.

Hogy mindazonáltal, daczára ezen kedvező előzményeknek, az örmény püspökség vissza nem állíttathatott, annak okát részint a püspökválasztási vajudások, és a reá következett harcziás idők mostohaságában, részint pedig és főképp abban találjuk fel, hogy Erdély püspökei, kik a kath. örményeket saját megyéjükhöz annectálni és az elárvult örmény egyházat, nemzeti ritusának és ősi intézményeinek megsemmisítésével, az erdélyi latin szertartású egyházba beleolvasztani óhajtották: e célból mindenkor meg tudták hiusítani úgy Bécsben, mint Rómában, az erdélyi örmények-

nek püspökségük restauratiójára irányult, s a nemzet kebelében folytonosan melegen ápoltt jogos törekvéseiknek érvényre juthatását.

Ez a historia által constatált tény, melynek bizonyításába, valamint az abból reánk háromolt gyászos következményeknek fejtegetésébe nem bocsátkozunk. Azok terjedelmesen és indokolva előadvák a mély tisztelettel ide csatolt „Historia armenorum Transilvaniae“ és „Adalékok“ című történelmi munkákban C, D alatt.

Legyen elég itt tiszteletteljesen felemlitenünk, hogy ennek következtében az örmény nemzet egyházi egysége felbontatván és feldaraboltatván, hiveinek nagy része az ősi szertartástól elvonatott és a latin egyházhoz annectáltatott. Az örmény kath. cultus gyakorlása sokképen korlátoltatott és különböző rendszabályok hoztattak: az örmény ritusnak az egymástól elszigetelt örmény közösségekben mielőbbi kiirtására. Szóval: részesültünk a legnagyobb mértékben és részesülünk mind máig mindazon önkényszerű mostoha bánásmódban, mely az árvák és elhagyatottaknak szokott lenni osztályrésze.

Egyházunknak megmentésére azon válságos helyzetből, melybe azt, a fennebb érintett rendszeres elnyomás sodorta, más utat és módot nem látunk, mind azt, hogy az életbe lépett alkotmányos elvek nyomán, — jelesen pedig az 1848-ik évi magyarországi XX-ik és erdélyi IX-ik törvényezikkek alapján, más hasonló egyházak példájára egyházunk is visszaadassék önmagának, s hogy annak erőhatalommal feloszlatott egysége visszaállítatván, szétszórt elemei s egymástól elkülönített és távol tartott részei, egy nemzeti püspök igazgatása alatt viszont egyesítettessenek; s mentessék fel egyházunk az eddigi idegen egyházi kormányzat alól, mely nyelvünket és ritusunkat nem ismervén, annál kevésbbé lehet képesítve arra, hogy fölöttünk egyházi hatóságot gyakorolhasson, minthogy ez tényleg papjainkat sem szentelheti fel, s azért ezek, az egyházi rendek fölvétele végett vagy Bécsbe vagy Lembergbe utazni kénytelenek. Szóval: fiat restitutio in integrum.

Saját felekezetük kebeléből birnak főpásztorokkal a hazának minden ajkú, elismert vallású és szertartású lakói. Miért lennének ezen vizsgálatástól és alkotmányos jótéteménytől csupán az örmények megfosztva?!

Mert, ha az e haza többi népeinél és egyházi felekezeteinél számra nézve kevesebben vagyunk is, hazafiság tekintetében bizonyára hátrább egyiknél sem állunk. És a politikai érettségnek és polgárosodásnak mindenesetre állunk azon fokán, melyen méltán megkivánhatjuk, hogy az idegen egyház gyámsága alól felszabadítatván: legszentebb, legelidegeníthetlenebb érdekeinknek, egyházunk, iskolánk és alapítványaink ügyeit mi magunk kezelhessük.

De járulunk is aránylag az államköltségek fedezéséhez oly mértékben, hogy méltán igényelhessük: miszerint az örmény püspökségnek országos költségen leendő fentartása által, az állam

részéről, mi is részeltessünk azon jótéteményben, melyben más hasonló egyházak tényleg részesednek.

Az absolutismus közelmult gyászos emlékü korszakában, midőn Magyarország és Erdélyhon különböző nemzetiségei deputatiókkal és kérvényekkel járultak Bécsbe, és nem egy érseki és püspöki szék felállítását eszközölték ki az akkori kormánynál, — esábitólag kínálkozott az alkalom nekünk is arra, hogy mi is a többi felekezetek példáját kövessük, ha nemzeti püspökségünk visszaállítása dolgában boldogulni akarunk. Mit azonban tenni álhatatosan vonakodtunk. Nem akarván ebbeli czélunkhoz alkotmányos érületünknek megtagadásával jutni, s ekkép oly actióba belevonattatni, mely multunkkal, jellemünkkel és mindenkor vallott alkotmányos meggyőződéseinkkel nem fér össze. Hanem a helyett türtünk békével s várakoztunk azon erős hitben, hogy a magyar alkotmány visszaállításával, melynek bekövetkeztén soha se kétkedtünk, majd alkotmányos úton s törvényes eszközökkel, és ép ezért teljes megnyugvásunkra fogunk czélt érni; s hiszszük is szentül, hogy ezen számításunkban nem csalatkozunk.

Megtart minket ebbeli hitünkben ügyünknek jogos és igazságos volta, mely, távol minden egyéb tekintetektől és érdekektől, — csakis egyházunk emancipatióját tűzte ki czélul.

De nem is új dolog az, a miért folyamodni bátorkodunk. Mert az örmény püspökségnek történelmi multja van Erdélyben; — s annak vizsonti felállítása iránt fejedelmi szavát birjuk dicső emlékü VI. Károly és Mária Terezia Ő Felseégeiknek. — S éppen nem kételkedünk azon, mikép ha szerencsések leszünk a nagyméltóságú magyar kir. vallás- és közoktatásügyi miniszteriumnak magas kegyét ügyünknek megnyerni; — Ő csász. és apost. kir. Felsege, vele született és a monarchia minden népeit egyaránt átkaroló atyai kegyességénél és vallásos apostoli buzgóságánál, ugyszintén azon pietásnál fogva, melylyel nagynevű elődeinek és dicső őseinek emléke iránt viseltetik, kik az uralkodóház és a közhaza iránt minden időben áldozatra készen állott örmény nemzetet, mindenkor különös fejedelmi kegyeikbe részeltették. nemes köteletségének tekintendű: beváltani szavát VI. Károly császárnak, és végrehajtani kedvencz tervét Mária Tereziának, mely csak az idő mostohasága miatt maradt teljesítetlen.

Egyébiránt püspökségünk restauratiója még azon esetben is életkérdés volna reánk nézve, ha az erdélyi püspöki szék részéről a legjobb bánásmódban részesülnénk; minthogy csak szabad institutiók árnyéka alatt tenyészik a nemzeti jóllét, az anyagi és szellemi haladás és fejlődés; és csak az autonomia nyujthat elegendő biztosítékot jövő főnmaradásunkra.

Azt pedig nekünk senki rossz néven nem veheti, a velünk e hazában együtt élő nemzetiségek közül, ha mi is, köztük és mellettük erkölcsileg élni akarunk; ha nyelvünket és hagyományos szertartásainkat legalább egyházainkban s iskoláinkban föntartani

óhajtjuk! Mert a morális élethez joga van: minden magában bármily igénytelen nemzetiségnek, annyival is inkább egy, már az ókorban világtörténelmi szerepet játszott és terjedelmes irodalommal bíró nemzet-törödékeknek, milyen az erdélyi örménység is, mely saját érdekeit soha sem választotta el a magyar haza jól felfogott érdekeitől.

Mivel pedig érezzük gyöngeségünket és jól tudjuk: hogy ha magunkra hagyatunk, existenciánk nyilvános veszélyben forog, az alkotmányosságban és a törvényben keressük fönmaradásunk azon garantiáit, melyek nélkül fenn nem állhatunk; tudván azt: hogy az alkotmányosságnak épen az a föladata, hogy a törvényeken alapuló egyenjogúságot minden egyházfelekezetre különbség nélkül egyaránt terjessze ki, s tényleg alkalmazásba vegye.

Császár és apostoli király Ő Felségének magyar kormánya az erdélyi örmény püspökségnek újbóli helyreállításával, midőn egy elnyomott egyháznak igazságot fog szolgáltatni, és ezáltal legfényesebb bizonyítványát adandja annak, mikép komoly szándéka a magyar korona tartományaiban létező minden nemzetiségnek és vallásfelekezetenek jogos kívánalmait teljesíteni; — másfelől meglek rokonszenvet fog kelteni Ő Felségének kormánya iránt a Duna-fejedelemségekben és egész Keleten elterjedt több millió lelket számláló nemzet-rokonainkban, kikre egy örmény püspökségnek visszaállítása Erdélyben, látván a hivatlan idegen egyházi kormányzat megszüntetését, kétségkívül a legkedvezőbb benyomást fogná gyakorolni.

A mi már azon évi segélyösszeget illeti, melyet az erdélyi örménység, az annyiszor említett püspökség visszaállítása, s az örmény egyház önállóságának biztosítása tekintetéből, egyéb források hiányában, a mondott okokból s a törvény alapján az államtól igénybe venni bátorkodik, az, az **E** alatt alázattal ide mellékelt kimutatásból kitetszik, hogy t. i. minekutána díszes templomunk, püspöki szállásnak való házunk és iskoláink vannak, s így semmi-nemű építésre szükségünk nincs, az egész évi kiadás, melylyel ugy a püspök maga, mint szintén a kimutatásban megjelölt személyzete is, szerény nézetünk szerint, tisztességesen dotálva lenne, a 20 ezer frtnál többre nem rug.

Az előterjesztett jogos és törvényes indokainknál fogva, különösen még azért is, hogy tekintve Magyarország politikai viszonyait, az erdélyi örmény püspökségnek visszaállítása a magyar nemzet saját érdekeinek consolidatiojára minden időben hatalmas tényezőül szolgál:

Mély tisztelettel kérjük a nagyméltóságú magyar királyi vallás-és közoktatásügyi miniszteriumot, méltóztassék hazafias pártfogása által, — a melyen egyébiránt pillanatig sem kétkedünk, — jelen kérésünket Ő császári és apostoli királyi Felségénél kedvező eredményre juttatni.

Örökös mély tisztelettel lévén a nagyméltóságú magyar kir. vallás- és közoktatásügyi miniszteriumnak, Szamosújvárt, febr. 22-én 1868. tartott közgyűlésünkben alázatos szolgálai:

Szamosújvár szab. kir. város közönsége.

Erre a kérelmünkre, melyet a hazai összes örmény helységek egyhangúlag pártoltak, a mai napig még választ — nem kaptunk.

XI. Czikkely.

Az örmény egyház Magyarországon.

1. Fejezet. Örmény parochiák.

Nincs Ázsiának egyetlen nemzete, mely oly rátartó lenne eredetére, mint — az örmény. Az ázsiai örmények mindnyájan ismerik szép hazájuk dicső történelmét. „Büszkén vallom magamat örménynek — így szól ázsiai testvérünk az idegenhez. — Mert a mi termékeny földünket öntözi a négy édeni folyó: Euphrat, Tigris, Dsoroch és Araxes. Miénk a paradicsom. Az Ararát hegyén állapodott meg Nőe bárkája. Örmény anya szülte a külső iróktól is annyira magasztalt hősöket: Áram-ot, Tigrán-t, Vártán-t. Az örmény nyelv a világ legfőnségesebb és leggazdagabb nyelveinek egyike. A mi birtokunkban van mai napság is a vizözön után épített és örmény névvel nevezett első város: Náchicseván (első leszállás, prima descensio*). A miénk Örményország, mely négyezer év óta képezi hazánkat. Akkor, midőn a görög, perzsa még nem tömörült volt nemzetté, mi örmények már nemzet voltunk és rendezett álladalommal birtunk.“

Apáink, midőn 1672-ben Erdélybe költöztek, sok becses emléket hoztak magukkal az ősi hazából: lehetnének és még sem vagyunk nagyra azokkal; de büszkít a tudat, hogy annak a nemzetnek vagyunk ivadékaik, mely a világ összes nemzetei közül legelőször vette fel a kereszténységet. Ábágár királyunk volt az első koronás fő, ki Krisztus hitét vallotta; ő volt az a páratlan

*) Lásd Flavius József történelmét.

szerencsés halandó, ki édes Üdvöztöknek hozzája intézett levelét saját szemével olvashatta. Terjedt a mennyei tan, a fogékony keblekre vetett mag hamar kikelt. Szentegyházak keletkeztek. Talán egyetlen egy országban sem építettek annyi templomot és zárdát, mint Armeniában. (Áni városában ezeregy templom volt). Százanként vették fel az egyházi rend szentségét. Erős, hatalmas, gazdag lett az ország; terjedt a tudomány, fejlődött az ipar, virágzott a kereskedelem. A szép nyelv aranykorát érte... De a derüs napokat borús évek változták fel; jött az irigy perzsa, saracen, mongol, egyiptomi török-tatár... és megfosztotta a királyt trónjától és a szép országot önállóságától; három részre osztatott Armenia: Perzsa-, Orosz- és Török-Örményországra. Csak egytől nem tudták megfosztani az örményt — vallásától.

A híthű ősök dicséretes példáját követték apáink is, midőn ott hagyták Krimiában, Lengyelországban és Moldova-Oláhországban vagyonukat, de magukkal hozzák e hazába legdrágább kincseket: a vallást, a nyelvet és az örmény ritust. Püspök és számos pap jött velök. Itt püspökséget és négy plébániát alapítottak. A püspöki szék a nagy Verzereszkul halála (1715) után betöltetlenül maradt, ellenben a négy plébánia (a később keletkezett ötödik [ujvidéki] plébánia hívei nagyon leapadtak) Isten dicsőségére, — virágzik.

2. Fejezet. *Vicariusok és visitátorok.*

Verzereszkul halála után „vicarius“ (helyettes püspök) kormányozta az erdélyi örmény egyházat. Az első vicarius: Budákovics Lázár halála után Theodorovics Mihály nyerte el ezt a méltóságot. Vicariusainkat a Szent-szék nevezte ki, azért mind a kettő „vicarius apostolicus“ czímet viselt és papszentelési joggal is birt (cum jure ordinandi). Állításomat a következő, kezeim közt levő okirat bizonyítja:

A csikszépvizi örm kath. egyházközség nevében ir 1718. júl. 12-én (*notul* = 1000 + 100 + 60 + 7 = 1167 + 551 = 1718) Novák (Ávák) biró, Chonthikhár Nigol, Mégérdicsh Simon,

Chonthikhár Gergely, Chácsherész Vártán, Simon Jakab és Zachariás (Záchnoh) Márton — Szamosújvárra és kérik (Budakovics) Lázár főesperes urat *Տէր-Խազար Ազգայնէջ*: Der-Cházár Ávákerecz; (*h*-vel és nem *h*-dal van a *ազար* irva!), hogy testvérüket: Simont, ki a levelet viszi, szentelje fel pappá (*բարսիւմյ օրհոր*: kháháná or[th]nikh). Valamint a püspök Szamosújvárt lakott, úgy a vicariusoknak is, kik 45 évig (1715—1760) kormányozták a hazai örmény egyházat, szintén Szamosújvár volt székhelye. Mindkét vicarius előbb szamosújvári plebános volt. Theodorovics 1741-ben lemond plebánosi állásáról, de nemcsak „Archidiaconus Armenorum Transilvaniae“ címét tartja meg, hanem vicariusi teendőit is teljesíti haláláig (1760).

Harmadik plebánosunk Verzár Lukács idejében alakul az erdélyi róm. kath. egyházmegyének belső-szolnoki kerülete (districtus Szolnok interioris). Az erdélyi róm. kath. püspök ezen kerület első főesperesévé Szamosújvár érdemes plebánosát: Verzár Lukácsot nevezte ki. És ezt joggal tehette is; mert az érdemet tisztelni, elismerni, jutalmazni nemcsak szabad, de sőt kötelesség is. Ellenben joga talánul cselekedett ugyanezen püspök, midőn Verzár Lukácsot, a város, mint kegyúr által megválasztott örmény szertartású plebánost ő erősítette meg állásában; mert ehhez már joga nem volt. Ehhez nem kapott jogot sem Rómától, mely ömaga ajándékozta meg a különböző rítusokat autonomiával; sem a potronus: az örmény szertartású választó város nem ruházta e joggyakorlatot a róm. kath. püspökre. S ha így e jogot senkitől sem kapta, mégis hogyan jutott ezen jog birtokába? A viszonyosság elvét alkalmazta elég helytelenül, midőn úgy gondolkodott: „Ha latin püspök nem-létében kormányozhatta örmény püspök ezt az egyházmegyét, miért ne kormányozhatnám én — örmény püspök nem-létében az erdélyi örmény egyházat? És a gondolkodást azonnal tett is követte. Pedig a két eljárás között óriási a különbség! Ugyanis ebben az időben Erdélyben a hatalom a protestánsok kezébe került, kik Verzeresz kult, az örmény püspököt, a haza körül szerzett kiváló érdemeiért tisztelettel vették körül, -- ellenben Ilyés Andrást, a róm. kath. püspököt számkivetésbe küldötték.

Azért ez, nehogy egyházmegyéje árván, fő nélkül maradjon, püspöktársát: Verzereskult kérte fel arra, hogy míg Isten a kath. egyház sorsát Erdélyben jobbra fordítja, kormányozza egyházmegyéjét is. E szerint Verzereszkul nem kéretlenül elegyedett bele a latin egyház ügyeibe; a kérés pedig illetékességet kölcsönöz. Ehhez járult még az alkalmasság is; mert Verzereszkul Rómában tanulván nemcsak latinul tudott, de a latin ritust is ismerte. Ellenben Mártonfi püspök illetlenül avatkozott egyházi ügyeinkbe, mert erre nem volt senki által sem felhatalmazva, sem felkérve; és alkalmatlan is volt, miután sem örményül nem tudott, sem az örmény ritust nem ismerte. De azért a gyakorlat szokássá (nem usussá, hanem abusussá) vált, melynek ott Gyulafehérvárt kötelező erőt tulajdonítottak. Azóta gyakorolják az erdélyi róm. kath. püspökök — kik közül egyik sem ismerte sem nyelvünket, sem ritusunkat — jogtalanul ezt a megerősítési jogot. Sőt volt olyan is, ki a kinevezési joggal is akart élni, de — sikertelenül. (L. alább plebánosaink között Bogdánffi Kristófot).

A vicariusok idejében Róma az erdélyi örmények közé egyházi „visitator“-okat is küldött. De a vicariatusság megszűnte óta egyetlenegy visitator sem jött közibénk, hanem a ritusunkkal ismeretlen erdélyi püspök tesz az örmény parochiakon „canonica visitatio“-t.

Az első visitator volt Chácshádur Áráché (magyarul: Apostol Kristóf. Az idegenek a Chácshádur [= Kristóf, Keresztadta, a cruce datus] örmény keresztnevet nem tudták kimondani, azért ezt hibásan Cacciadurnak nevezik. Még a derék Lukácsnál is ez az elferdített alak fordul elő, pedig Lukácsi tudta, hogy Cacciadur = Chácshádur, Kristóf, — de követte a külső írókat. [Historia Armenorum Transilvaniae, 79. l.]).

Lukácsi ugyan azt mondja, hogy dr. Chácshádur (= Cacciadur) visitator ki volt ugyan küldve a Szentszék által, de sohasem járt Erdélyben („Cacciadurum incertum quare Transilvaniam nunquam est ingressus saltem nullum illius in monumentis nostris, ut harum partium visitatoris deprehendere vestigium.“ Historia Armenorum Transilvaniae, 70 l.). De a minek nyomára nem

jött Lukácsi, azt megkapta e munka írója. Ime itt közlöm az akkori bécsi pápai nuntius iratát, mit városunk főbírájához: Simai Salamonhoz (= Salamon a Tódoré, Simai Tódornak fia Salamon) írt, melyből világosan látszik, hogy Chácshádur nemcsak járt Erdélyben, hanem itt Szamosújvárt is tartózkodott. Az eredeti levél, mely a főbíró és örmény nép különös vallásosságáról, buzgóságáról szól s mely köszönetet mond a sok szíves szolgálatért, melyekkel a szamosújvári örmény közönség Chácshádurt elhalmozta, következő:

Perillustris et eximie Domine. Dnus Cacciaturus Arachiel missionarius Apost. tam multa de singulari pietate, zeloque D. V. Perillustris, istiusque Populi Armeni in suo reditu mihi narravit, ut singulari amore erga ipsos illico sim accensus. Quapropter persuasum esse volo D. V. Perillustri me posthac libenter amplexurum occasiones omnes, quibus Communitatem istam catholicam innare possim, eique patefacere quam grata mihi fuerint plurima illa humanitatis officia, quibus praefatum Dominum Cacciaturum complexa est: Interim D. V. Perillustri felicia ac fausta queque ex animo apprecor. Vieniae 5 Decembris 1719 D. V. Perillustri — officiosus ad omnia. Archiep. Casavae, Nunt. Apt.“

Alul: „D. Salamoni de Theodor supremo Judici Armenorum.“ Kivül a levélcím: „Perillustri et eximio Dno Dno Sálomoni de Theodor supremo Judici Armenorum — Samouiuarium.“ A borítékra kívül a cím fölé örményül örmény betűkkel ez van írva: „Becsi nunczin chërgádz thurchthën e: a bécsi nunczius által küldött levél.“

A második visitator: Jonás, a sebaste-i (most Sivás) örmény kath. püspök.

A harmadik dr. Báronián (Bárun) Mihály (vartábéd Der-Minász Báronián). Ez évekig tartózkodott közöttünk¹⁾, kinek fizetést is adott a város. „A misszionár doctornak évi fizetése 160 magyar frt.“ (Örmény prot. I. köt.

¹⁾ L. Szongott „Szamosújvár, a magyar-örmény metropolisz“ művének 55. lapján: „A szerzet-alapító Mechitár levele“ czimű fejezetet.

562 lap). De oly fényes házat tartott, hogy jövedelme nem volt elég kiadásainak fedezésére; azért adosságot is csinált: „Tartozik a misszionarius doctor (a hittan tudora volt = dr. theologiae) a városnak husz magyar frttal (bárdi vár-tábéd misszonár b másri khághkhin. Örmény prot. I. köt. 228 l.).

A negyedik, egyszersmind utolsó visitator Roska-Stephanovics István. Ezt ajánlotta volt a haldokló Verzereskul a maga utódául az örményeknek és ez az, kit Róma két ízben (1721 és 1729) küld el az erdélyi örmények meglátogatására. Végre 1732. febr. 13-án maga az örmény clerus és nép kéri a Propagandát, hogy adjon engedélyt Stephánovics Istvánnak, ki örmény szertartású róm. kat. prepost Stanislauban (Lengyelország) arra, hogy Szamosújvárra jöhessen és itt tartózkodhassék legalább két-három évig: az egyesülés óta szükségessé vált, de mindeddig még nem a legtökéletesebb helyzetben levő örmény ritus megállapítása végett... és ígérk, hogy a mélytudományú főpaprak nemcsak uti költségét fedezik a magukéból, hanem el is látják mindennel: „Clerus et populus Armenus per Transilvaniam effusi eminent. et Reverend. Vestr. gratiam genu flexo supplices exoramus, quatenus cum per Spiritus Sancti gratiam coelestem cum sancta Romana Sede apostolica unio sic statuta et confirmata, itaque cum ad hoc usque tempus S. Eccl. Romanae Ritus eo Norma S. unionis praetactae, nec tum foret in perfectissimo firmamento ac statu ob presbyterorum spiritualium carentium, qui doctrinâ, ac scientia pietateque deberent preesse (bonis exemplis) plebi Armeno.

Quapropter demississime ab Alma et Venerabili S. Romanae Eccl. congregatione de Propaganda Fide petimus instando: Reverendissimum Dominum, in Christo Patrem Stephanum Stephanovich (nunc in Polonia Stanislaviae) Armenorum unit. praepositum, scientiâ et doctrinâ profunde edoctum (saltem pro duobus et tribus annis) in civitatem nostram Armenopolim, nobis gratiose ad concedendum exoramus translocandumque nostris propriis sumptibus ex Polonia ac translaturum intertenendum esse unanimiter obligamus.“ (Vár. lev. 1732 év).

3. Fejezet. *Rituale és directorium.*

Az erdélyi örmény papság és nép („Clerus et populus Armenus per Transilvaniam diffusi“) engedélyt kér 1731-ben a Propagandától arra, hogy örmény kézirati ritualéját és directoriumát Velenczében a mechitharistáknál kinyomathassa (. . . „ut rituale nostrum Armenum, quod etiam aliquas orationes, benedictiones et exorcismos ex latino desumptos continet, et quò a principio sanctae unionis hucusque utimur, sicut etiam directorium nostrum, Venetiis pro nobis et Armenis in Polonia degentibus typis mandetur“).

Nyomatott rituálénk még most sincs; ellenben a directoriumot báró Szepesi Ignác erdélyi püspök rendeletére K á b d e b ó János erzsébetvárosi főesperes-plebános állította össze, ki — miután munkáját a szamosújvári clerussal közölte — azt Velenczében az Antonianus-atyáknál (mechitharistáknál) 1824-ben kinyomatta.

4. Fejezet. *Az örmény „clerus.“*

A püspök éltében az erdélyi örmény papok együttesen képezték az „örmény clerus“-t. De a vicariusok ideje óta csak a szamosújvári örmény papság használja a clerus nevezetet — jogosan. Ime a sok bizonyíték közül bár kettő:

Kollonits László erdélyi püspök, Gyulafehérvárt 1779. márcz. 28-án kelt és Szamosújvár város tanácsához intézett iratában ezt mondja: „Cum D. Lucas Verzár e vivis ereptus sit, alium e Clero suo pro Parocho hujus Civitatis mihi praesentat canonice investiendum.“

Báró Szepesi Ignác püspök is a szamosújvári papságot „clerus Armenopolitanus“-nak nevezi (L. a Kábdebó János által szerkesztett „Örmény directorium“ [Gárkávó-ruthium ászduádzájin básdámánch] 4. lapját).

Ha nem illette volna meg a „clerus“ nevezet a szamosújvári papságot, bizonyára az illetékes főpásztorok nem illetik azt illetéktelen (incompetent) czímmel. Illétekesen használta e szerint a szamosújvári papság mindenha a clerus nevezetet; mert itt székel a püspök, itt laktak a

vicariusok és itt tartózkodtak a visitatorok leghosszabban . . . Aztán mindkét vicarius, kik papszentelési joggal is bírtak (cum jure ordinandi) szamosújvári plebános volt; de magas képzettségüknél (a mult században a szamosújvári örmény papok mind Rómában tanultak, honnan mint doctor-ok tértek vissza; némelyek két tudorrangot is nyertek), irodalmi munkásságuknál és számuknál fogva (mindig volt itt annyi örmény pap, mennyi a többi örmény parochiakon együtt véve) méltán képviselték az örmény clerust. Mi még mai napság is használjuk az „egyházmegye“ nevezetet és gyűlésünk, mely vegyesen egyháziak és világiakból áll, nem „egyházközségi,“ hanem „egyházmegyei gyűlés“ név alatt fordul elő.

A nép még szűkebb értelmet tulajdonít a clerus szónak; szerinte csak azok az örmény papok képezik a clerust, kik a lelkipásztorkodás terén működnek; ellenben az a paptanárs, ki csak a tanítás terén foglalatoskodik — „nem tagja a clerusnak“ (geluri mecs cshe).

Kisebb közlemények.

Keletázsiai diplomácia. Az 1867. évi párizsi világiállítás előtt történt. Japáni követség jött Párizsba, hogy a kijelölendő három szabad kikötő felől alkudozzék a francia kormányal. Az alkudozás nagyon udvarias hangon folyt. — Válaszszanak először önök kikötőt, mi majd utánuk következünk, mondták az előzékeny japániak. A francia külügyminiszter három japáni kikötőt: Yokohámát, Yeddót és Hang-Yangot választotta. A japániak nem tettek ellenvetést. A náluk már megszokott szkeptikus és szellemes mosolyal bucsúztak el a francziáktól és visszautaztak hazájukba. Nemsokára a japáni kormány közölte a francia kormányal, hogy Franciaország ajánlatát elfogadja és a maga részére: Havret, Marseillet és Southamptont választotta kikötőül. A párizsi diplomáták az oldalukat tartották a nevetéstől, a szegény japániak kissé hiányos földrajzi ösmeretei felett. Hiszen

Southampton Angliában van, ártatlanok! — szólt kaczagva a francia miniszter a japáni követhoz. — Tudjuk, — szólt ez, utólrhetetlen flegmával, — de Hang-Yang, melyet önök választottak: az meg Khinában van!

Egy trónkövetelő. A bizanti keletrómai császárság trónján ült Palaeologok görög eredetű dynasztiájának, Syrában élő utolsó ivadéka (a tizenötödik címzetes bizanti császár), Palaeologosz, Komnenosz, Angelosz-Dukász, Demetriosz, mint hirlapilag közlik, ezidőszerint nehéz helyzetbe jutott, a mennyiben börzespekulációk által százezer drachma veszteséget szenvedett, s az áthenei börze meghatalmazottjai Syrába utaztak, hogy behajtsák a börze követelését. Alkalmasint drága könyvtárára kell majd szorítkoznia a tárgyak értékesítésénél; miután előbb már átélt egy hasonló katasztrófát, s annak folytán, nagyon megcsappant a pénzállománya az utolsó görög császári trónigénylőnek, kinek ősei egykor megrázkodtatták a Kelet népeinek egész világát. Valóban elmondható itt is az ismeretes axioma: „Sic transit gloria mundi!”

Irodalom és művészet.

Az örmény leány hozománya: Tudjon a leány sütni-főzni, varrni, szabni, beteget ápolni, szolgálva és szolgálóval bánni, házat takarítani. Magas sarkú topánt és vállfűzőnyt ne viseljen, derült arcú, vig kedélyű és titoktartó legyen; szerényen és illendően öltözködjék. Erkölcös és családi olvasmányokkal foglalkozzék; állásának és miveltségének megfelelő férfiúhoz menjen nőül; vagy aztán hátat fordítson a házasságnak.

Chinai közmondások:

— Az asszonyok fegyvere a nyelv, s ők e fegyvert soha sem hagyják rozsdásodni.

A leány virág, az új-asszony gyümölcs. És ha a gyümölcs roszsz, a virágról mi emlék marad?

A milyen mértékben szereti a nő férjét, abban a mértékben szünteti meg annak fogyatkozásait. A hogy szereti a férj a nejét, úgy sokasítja a nő büszkeségének tárgyait.

A ki fiát dicséri, dicsékszik; a ki atyját megveti, önmagát nem tiszteli.

Közgazdasági élet.

Franciaország és a magyar ipar. Kereskedelmi miniszterünk már több ízben tett lépéseket Franciaországban, felkeltvén a figyelmet arra, hogy francia tőkét helyezzenek el Magyar-

országban. Legutóbbi országgyűlési beszédével is foglalkoznak a francia lapok. A budapesti francia főkonzul a magyar kereskedelmi miniszternek költségvetési beszédéből, egy párizsi hivatalos közlönyben ismerteti azon részleteket, a melyek a magyar kereskedelmi muzeum és a honi iparfejlesztésről szólnak, — és a saját részéről melegen ajánlja a francia tőkepénzesek és gyárosok figyelmébe, a most fejlődőben levő magyar iparnak, saját előnyükre leendő támogatását; megjegyezvén, hogy komoly kilátásuk volna a sikerre, ha a gyárakat a kezdethez szükséges tőkével, műszaki képzettséggel, a magyarországi fogyasztás igényeinek alapos ismeretével, alapítják meg.

Liszt-kivitelünk emelkedése. A fumei kikötőből utóbbi időben külföldre szállított magyarországi liszt mennyisége emelkedést mutat, — a mi a tetemesen nagyobb francia és hollandiai kivitel következménye, — míg az Angliába, valamint a Braziliába rendelt mennyiségek bizonyos stágnációt mutatnak. A külföldre szállított magyar liszt egy része messze tengerentúli piacokra ment; több apróbb szállitmány pedig különböző ázsiai és afrikai kikötőkbe. A mi különösen az Angliába való kivitelt illeti, — ez a folyó év első negyedében kerekszámban ezer kocsi-rakomány volt.

Mi ujság az örmény világban?

Szèrmákásián Lukács a jassi-i örmény iskolának kipótolhatlan tanára kevéssel ezelőtt — meghalt. Boldogult a marseillei „Armeniá“-nak „Luthphi“ név alatt állandó munkatársa volt. A galaczi örmény pap: Pápazián Leont által kiadott örmény naptár ötévi folyamát Szèrmákásián fordította — románra. A román sajtóban évek óta Szèrmákásián írta az örmény egyházra és az örménységre vonatkozó cikkek legnagyobb részét. Vannak önálló örmény írott munkái is.

Még egy szomorú hír. A marseille-i örmények lelki pásztora Szahág Uthudseán hosszas betegség után meghalt. Holttestét szállásáról az örmény kápolnába vitték, hol az európai nemegyesült örmények főpásztora: Uthudseán György szentelte be azt. A gyászkocsit sokan kísérték. György püspöknek a sirnál mondott megható gyászbeszéde szerint: boldogultat Brüsszában Bárthughi-meosz érsek szentelte fel pappá; 35 éves pap; 19 évet töltött Franciaországban, hármát Párizsban és 16 évet Marseillé-ben. A néhainak fáradozása alapította valamint a marseille-i, úgy a párizsi örmény kápolnát is. Hatvanöt évet élt.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: **SZONGOTT KRISTÓF.**

Szamosújvárt, Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája.
